

KULTURMILJÖ
HALLAND

Varmbadhuset i Varberg

Antikvarisk förundersökning inför tillbyggnad

Malin Clarke

Rapport

Skepparen 19, Varbergs kommun

2017:28

Inledning

Uppdrag och syfte

Fastigheten Skepparen 19, varmbadhuset i Varberg ägs av Varbergs Fastighets AB.

Kulturmiljö Halland har under 2017 utfört en antikvarisk förundersökning inför fasadrenovering (Rapportnr 2017:20, Dnr 2017-199). Då fastighetsägaren planerar att ansöka om bygglov för tillbyggnad av varmbadhuset har de beställt en kompletterande förundersökning som fokuserar på de delar byggnaden som berörs av tillbyggnaden.

Metod

Byggnaden har undersökts på plats genom en enkel okulärbesiktning där byggnaden dokumenterats med digital fotografering i arkivbeständigt format. I samband med utredningen har enklare arkivstudier genomförts för att få en överblick över byggnadens historik.

Historik, beskrivning och kulturhistorisk värdering utgår delvis från Kulturmiljö Hallands rapport nr 2017:20, *Varmbadhuset i Varberg; Antikvarisk förundersökning inför fasadrenovering*.

Kulturvärden i plan- och bygglagen

Plan- och bygglagen reglerar att en byggnad som är särskilt värdefull från historisk, kulturhistoriskt, miljömässig eller konstnärlig synpunkt inte får förvanskas (PBL 2010:900 8 kap 13 §). Vidare ska ändring av en byggnad utföras varsamt så att man tar hänsyn till byggnadens karaktärsdrag och tar till vara byggnadens tekniska, historiska, kulturhistoriska, miljömässiga och konstnärliga värden (PBL 2010:900 8 kap 17§). Dessa paragrafer gäller generellt även om inget särskilt bestämts om detta i planen.

En antikvarisk förundersökning syftar till att säkerställa att det finns tillräcklig kunskap om byggnadens kulturvärden för att byggnadsnämnden ska kunna bedöma om varsamhetskravet enligt PBL 8 kap. 17§ uppfylls och förvanskningsförbudet (PBL 8 kap. 13§) tillgodoses. Enligt boverkets allmänna råd bör en förundersökning utföras så tidigt i processen att den kan ligga till grund för projektering. En förundersökning ska inte vara mer omfattande än vad åtgärden kräver.

Historik

Under 1700-talet började fenomenet kurorter växa fram. De utvecklades som platser där människor hade möjlighet att träffas, socialisera och dricka brunn vilket ansågs vara hälsofrämjande.

Fram mot sekelskiftet 1800 uppstod en ny typ av kurorter, badorterna. Dessa präglades av havsbad och umgängesliv och i Sverige uppstod de första badorterna på västkusten. Bad- och kurorterna var främst något för de bättre bemdelade i samhället och vanligt folk sysslade sällan med havsbad då det fanns en stor respekt för havet och de faror som det kunde medföra.

Varma bad hade under en längre period ansetts som skadligt för hälsan och omoraliskt. I samband med de koleraepidemier som spreds i landet började läkare förespråka en bättre hygien, där vatten och badande hade en viktig del. En av de främsta förespråkarna var läkaren Carl Curman som levde frågan om badandet som en angelägenhet för alla och var medverkande i uppförandet av större badhusinrättningar i Stockholm. Under 1800-talet uppfördes flera badhus på privat initiativ, men det var omständigt att värma vattnet och därför fanns det oftast bara ett par badkar. I samband med att vattenledningarna gjorde sitt intåg i städerna blev anläggandet av badhus enklare.

I Varberg fanns sedan lång tid tillbaka en tradition av havsbad och under tidigt 1800-tal började staden etableras som kurort genom hälsobrunnen Svartekällan vid Apelviken. Varbergs popularitet som kurort stärktes under andra halvan av 1800-talet då kommunikationer som ångbåtslinje och järnväg etablerades.

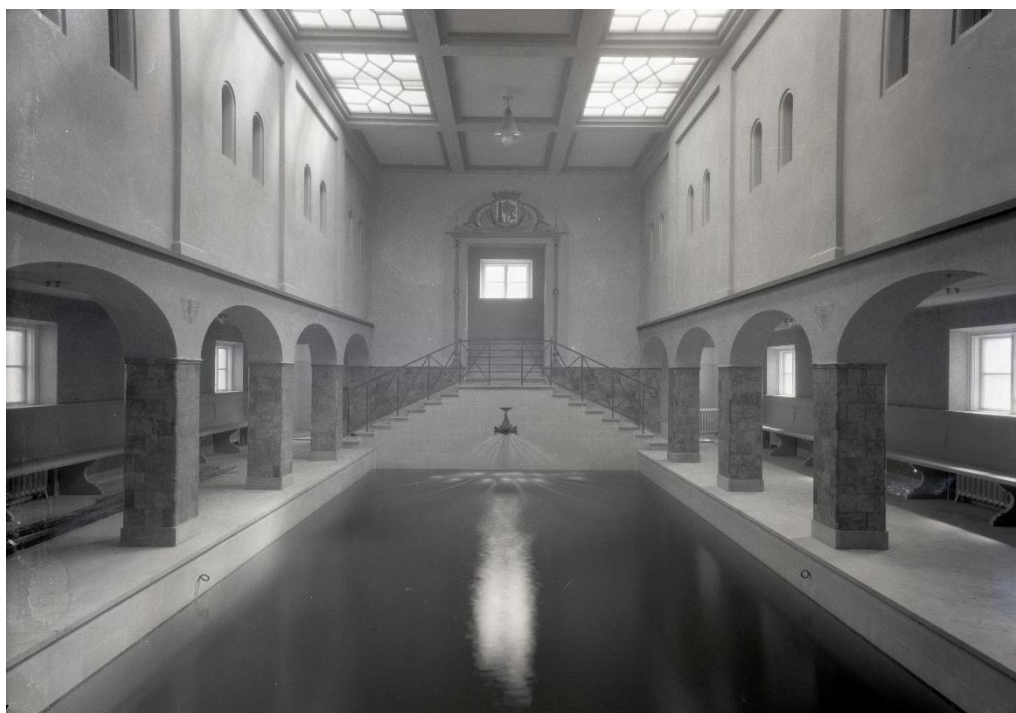
Badturister vid gamla varmbadhuset under tidigt 1900-tal. Källa: Hallands kulturhistoriska museum

Under 1900-talet utvecklades staden även som havsbadort. Här fanns sedan länge en tradition hos arbetarebefolkningen av nakenbad i havet där kvinnor och män badade separat.

Varbergs första varmbadhus var uppfört 1823 i och låg placerat närheten av fästningens infart. 1866 upförde man ett nytt varmbadhus som förbands genom en brygga med det intilliggande kallbadhuset som uppförts en bit ut i vattnet.

1923 beslutade Varbergs stad efter utredning genom en tillsatt kommitté att uppföra ett nytt offentligt varmbadhus söder om societisparken. Detta stod klart och invigdes av landshövding Axel Mörner 1925. Badhuset ritades av arkitekt Allan Berglund och uppfördes i en tung nationalromantisk stil med drag av tjugotalsskandinavism. Det var vid invigningen det enda kurbadet med saltvatten i Sverige. Här utvecklades behandlingar och massage och tångbad utfördes med hjälp av anställda baderskor.

Under 1900-talet har skett flera förändringar på byggnaden, men dessa har utförts varsamt och följer byggnadens karaktär. Bland annat monterades fönster i de stora öppna valven längs mittornets båda sidor. På 1940-talet gjordes en större om- och tillbyggnad av badhuset där man förlängde byggnadskroppen åt båda håll i samma stil som den ursprungliga byggnaden. Det bedrevs kurortsverksamhet i byggnaden fram till 1992 då denna flyttade ut till Apelvikens kustsanatorium. Fortfarande används badhuset till bad och friskvård.

Överst: Varmbadhuset på 1930-talet. Foto: Almquist & Cöster/Hallands Kulturhistoriska Museum.
Nederst: Bassängen. Foto: Gustaf Björkström/Hallands kulturhistoriska museum

Beskrivning

L ä g e

Badhuset är placerat väster om stadskärnan intill stadsdelen Platsarna i Varberg. Badhustomten ligger i anslutning till Societetsparken med entrésidan mot Strandgatan.

F a s a d

Byggnaden är uppförd i en tung nationalromantisk stil, med drag av 20-talsklassicism. Den vilar på en hög putsad grund och är i två och ett halvt plan med mansardtak.

Fasaden är slätputsad i en ljus, sandfärgad kulör och har sparsmakade dekorativa element som exempelvis festonger under de mindre fönsterna på byggnadens södra sida. Mot takfoten kröns fasaden av en profilerad gesims. Taket är belagt med rött lertegel och längs takfallets nedre del sitter små dekorativt utformade takkupor med rundat ovanstycke vilka är inklädda i svart plåt.

Huvudentrén är placerad i norr och markeras av ett central placerat, kvadratisk torn. Tornet kröns av en lanternin med glasfönster och klassicerande detaljer som kolonner med joniska kapitäl. En bred trappa i natursten leder upp till de tre entrédörrarna i tornets första våning. Entrén består av tre rundbågade portaler som omfattas av utsmyckningar i sten. Dörrarna är pardörrar i omålat, lackerat trä som är glasade med korslagt, diagonalt spröjsverk. De avslutas nederst av en låg bröstning klädd i kopparplåt. Dörrarna har halvcirkelformade glaspartier med dekorativ spröjsning.

Den södra fasaden är delvis förändrad på grund av tidigare tillbyggnader men den berörda sidan är i stort sett oförändrad sedan tillbyggnaden på 1940-talet.

Varmbadhuset från norr. Fasaden har en tydligt symmetrisk arkitektur.

Tornet bildar en praktfull entré där bokstäverna på fasaden tydligt signalerar byggnadens funktion.

Sydöstra fasaden har dekorativa fönster med korslagda spröjs. Under det runda fönstret finns en puts-dekoration i form av en festong.

Sydöstra fasaden där tillbyggnaden är tänkt att placeras.

Interiör

Den interiöra beskrivningen omfattar endast de rum som kan komma att beröras av den föreslagna tillbyggnaden.

Simhall

Simhallen är inredd i 20-talsklassicistisk stil med kassettak över bassängdelen och pilastrar längs väggarna. Bassängen flankeras av arkader som bär upp andra våningens omklädningshytter. Längs bassängens ena kortsida finns en trappa som kantas av ett smidesräcke. Denna leder upp till omklädningshytterna.

Innanför arkaderna finns öppna ytor med modernare sittbänkar i trä. Längs sidorna finns fönsterband med små sidohängda tvåluftsfönster i trä som ger ljusinsläpp åt simhallen. I rummet finns även ett flertal små dekorativa fönster längs omklädningshytternas väggar

Det ursprungliga kaklet är utbytt till vitt standardkakel och väggarna har målats i nya kulörer. Simhallen är trots dessa förändringar mycket välbevarad och har därmed ett högt kulturhistoriskt värde. Många av de arkitektoniska dekorelementen som smidesräcke, arkader och pilastrar finns kvar vilket bidrar till upplevelsen av hallens ursprungliga karaktär.

Viktiga karaktärsdrag

- Planlösning
- Väggfältens indelning med pilastrar
- Arkadbågar
- Fönster till omklädningshytterna
- Kassettak
- Trappa och smidesräcken
- Befintliga fönster och ljusinsläpp

Trapphus

Trapphuset har av trappor i natursten med svarta smidesräcken. I bottenplan finns en ytterdörr i trä med bågformat överstycke. Trapphuset markeras exteriört av ljusinsläpp i form av två rektangulära och ett runt fönster med diagonala krysspröjs.

Viktiga karaktärsdrag

- Trappa i stenmaterial
- Smidesräcken
- Dekorativa fönster i trä med diagonala spröjs
- Ytterdörr med välvt överstycke

Träningshall/Spegelsal

Rummet som idag innehåller träningshall/spegelsal i byggnadens östra del är interiört förändrat med modern inredning. De stora fönsterna längs ytterväggen finns kvar men täcks av speglar. Då rummet är kraftigt ombyggt har interiören inga höga kulturhistoriska värden.

Kulturhistorisk värdering

Tidigare ställningstagande och befintliga skydd

Varmbadhuset är inventerat i den länstäckande bebyggelseinventeringen 2006 där det har fått klass A. Enligt länsstyrelsens ställningstagande innebär klass A att byggnaden har objektsvärde, är av nationellt intresse samt omistlig. Byggnaden ingår i område *1a Kommunikation och badliv* i planeringsunderlaget Stadens karaktärer

Fastigheten omfattas av en äldre stadsplan från 1934. Byggnaden har inga skydds- eller varsamhetsbestämmelser i detaljplan, men dess höga kulturhistoriska värde innebär att den omfattas av plan- och bygglagens generella varsamhetskrav och förvanskingsförbud (PBL 2010:900 8 kap, §13, §17).

Analys av kulturhistoriska värden

Byggnaden är en omistlig del av kurortsmiljön som präglar Varberg från tidigt 1800-tal med en kontinuitet fram till idag. Varmbadhuset bildar tillsammans med Societetsparken och kallbadhuset en sammanhängande kulturmiljö som berättar om Varbergs utveckling som bad- och kurort. Byggnaden har samhällshistoriskt värde då den visar på hur medvetandet om hälsa och hygien ledde till att offentligt finansierade varmbadhus började uppföras på olika platser i landet.

Den monumentala utformningen är karaktäristisk för offentliga byggnader vid den här tiden och arkitekturen visar på en övergång mellan två olika stilmässiga epoker. Arkitekturen bygger på tung, monumental nationalromantik men har även drag av tjugotalsklassicism. Detta exemplifieras i de symmetriska fasaderna som pryds av dekorativa utsmyckningar i klassicerande stil samt fönsternas indelning som är typisk för tjugotalsklassicismen.

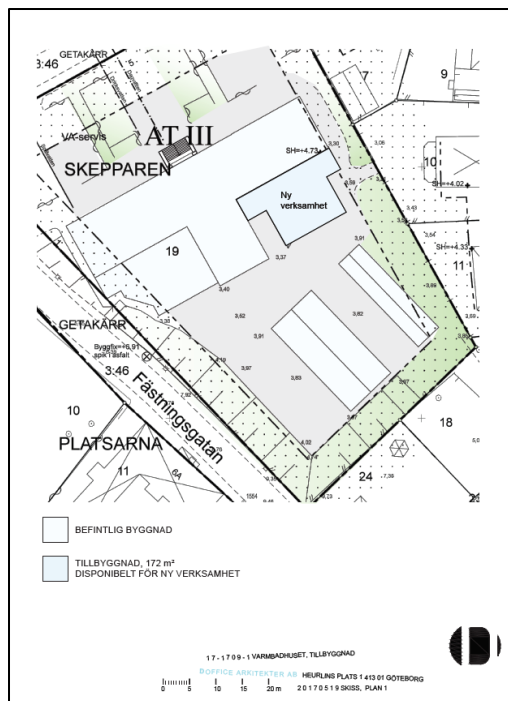
Byggnaden är trots de tillbyggnader som gjorts välbevarad exteriört och bokstäverna på fasaden visar tydligt på byggnadens ursprungliga funktion. Interiört är byggnaden delvis förändrad, men simhall och trapphus är välbevarade och utgör väsentliga delar för byggnadens kulturhistoriska värde. Trots att kurortsverksamheten idag finns på annan plats så används byggnaden fortfarande i bad- och friskvårdssyfte och kontinuiteten i användning förstärker även dessa värden.

Konsekvensbeskrivning

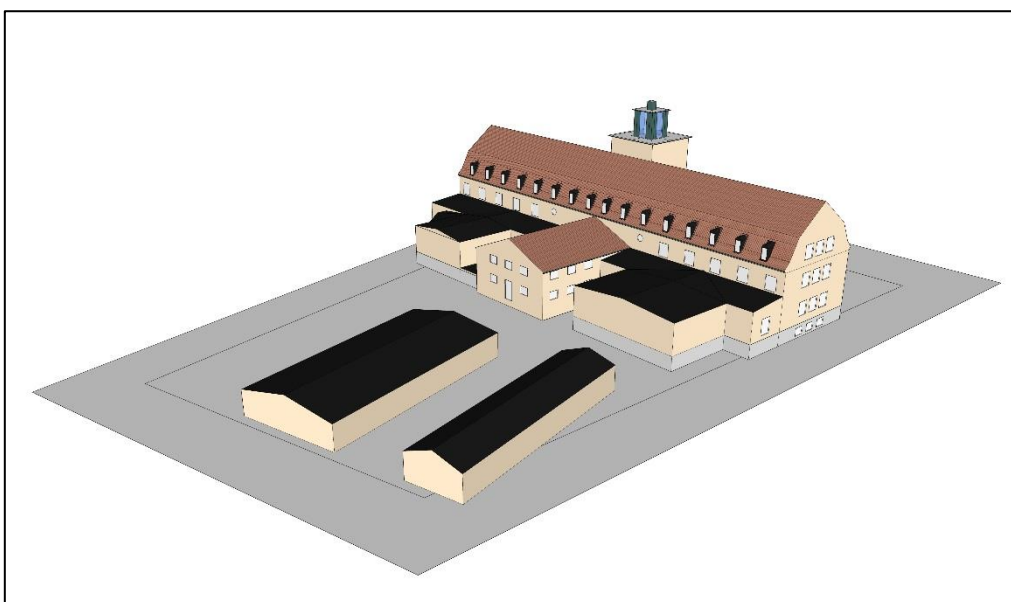
I en antikvarisk förundersökning inför kontrollplan skall ingå en konsekvensbeskrivning. Av den ska framgå hur man avser att tillgodose varsamhetskraven och hur avvägningar gentemot andra grundläggande samhällskrav (tekniska egenskapskrav) har skett. Utifrån en sådan konsekvensbeskrivning kan sedan byggnadsnämnden bedöma ifall de gjorda avvägningarna sammantaget kan anses tillgodose lagens krav.

Planerade åtgärder

VFAB planerar att bygga till Varmbadhuset med en flygel mot sydöstra fasaden. Flygelns utformning följer den befintliga tillbyggnaden som gjorts på andra sidan simhallsbyggnaden, men föreslås bli något större. Närmst den befintliga byggnadskroppen planeras en lägre del som sträcker sig längs fasaden och möter simhallens byggnadskropp. Gestaltungs-förslaget av tillbyggnaden är inte fastställt och konsekvensbeskrivningen kompletteras därför med antikvariska riktlinjer.

Situationsplan. Föreslagen tillbyggnad markerad i blått.

Skiss över tillbyggnaden presenterad i maj 2017. Förslaget är endast på idéstadiet och ej fastställt.

Konsekvenser

Interiört

Tillbyggnaden kan utifrån skissförslaget påverka simhall/bassäng och trapphus då vissa fönster längs ytterväggarna föreslås byggas in. Den tillbyggda flygeln kommer även skugga bassängdelens fönster. Detta minskar därmed ljusinsläppet vilket får negativa konsekvenser för upplevelsen av rummet. En möjlig åtgärd för att minska denna konsekvens är att återställa de ursprungliga takfönsterna.

Exteriört

Tillbyggnaden innebär en ytterligare förändring av byggnadens volym och proportion vilket till viss del påverkar upplevelsen av den ursprungliga byggnadskroppen negativt. Då tillbyggnaden är tänkt att placeras mot byggnadens sydöstra fasad kommer den inte vara synlig från vägen. Därmed påverkar den inte entrésidans symmetriska uttryck.

Den framtagna skissen innebär att vissa av fasadens klassicerande detaljer i anslutning till trapphuset kommer att döljas av tillbyggnaden. För att minska åtgärdens påverkan på de kulturhistoriska värdena bör tillbyggnaden inte sträckas längs hela fasaden, utan lämna entré och fönster till trapphus synliga.

Antikvariska riktlinjer

- Tillbyggnaden bör placeras separerad från den utskjutande del av byggnaden som innehåller simhall/bassäng.
- Fönstersättning bör vara symmetrisk och ansluta till den befintliga byggnaden.
- Fasadmateriäl och kulör bör vara lika befintliga.
- Anslutningen mellan den nya och den befintliga byggnadskroppen bör anordnas i samband med fönsteröppning i spegelsalen för att minimera påverkan på byggnadens stomme.
- Tillbyggnaden bör placeras indragen från den östra gaveln
- Trapphuset med fönster och entrédörr mot söder bör ej byggas in.

Sammanfattning

Tillbyggnaden påverkar främst byggnadens exteriör men bedöms med förutsättning att den utförs med stor hänsyn till byggnadens arkitektur vara möjlig att genomföra utan att medföra skada på byggnadens kulturvärden. För att minska negativa konsekvenser för byggnadens kulturvärden bör förslaget utformas utifrån de antikvariska riktlinjerna.

Källor och litteratur

Arkiv

Kulturmiljö Hallands arkiv, Bastionsgatan 3 i Halmstad

Bygglovsritningar, Stadsarkivet, Varbergs kommun

Litteratur

Clarke, Malin (2017) *Varmbadhuset i Varberg, Antikvarisk förundersökning inför fasadrenovering*. Kulturmiljö Halland

Kindblom, Inga (1995). *Badhus: bad och badande före 1950*. 1. uppl. Stockholm: Riksantikvarieämbetet

Lennartsson, Britt-Marie (2012). *Stadens karaktärer: kulturmiljöer i Varbergs stadsområde*. Varberg: Varbergs kommun

Person, Bengt-Arne (1995). *Varberg - stad vid Västerhavet: Varberg - a town on the Swedish west coast = Varberg - eine Stadt an der Westküste : en bildkavalkad*. Varberg: CAL-förl.

Övriga källor

Film om Varberg som kurortsstad, producerad av Hallands kulturhistoriska museum 2011

<https://www.museumhalland.se/upplev-halland/varbergs-historia/>

Fotonummer

Digitala fotofiler till fotodokumentationen utförd vid i samband med utredningen förvaras hos Kulturmiljö Halland, Bastionsgatan 3 i Halmstad. Fotona är sparade i fil nr 2017-35 samt 2017-51 och är tagna av Malin Clarke, Kulturmiljö Halland.

Bilagor

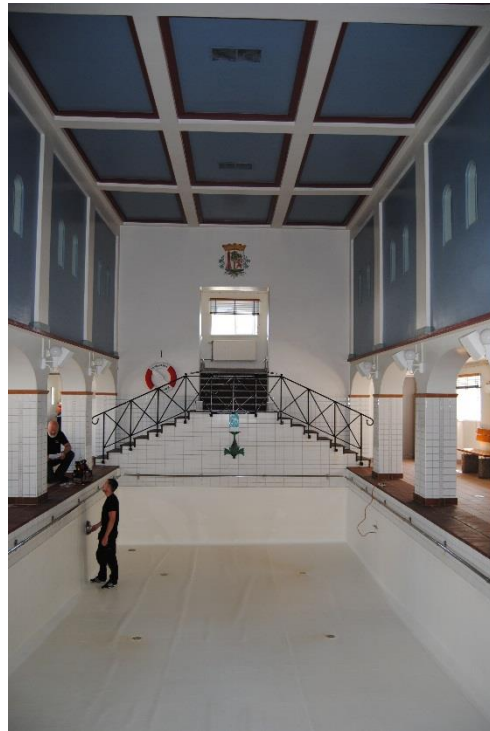
Gång längs bassängens sidor. Fönsterna bildar ljusinsläpp i simhallen.

Tillbyggnad väster om simhallens flygel.

Östra gaveln med fönster från 1940-talet som tillverkats med originalfönster som förlaga.

Simhallens interiör.

Simhallen/bassängen är placerad i en utskjutande flygel mot sydöstra fasaden.

Postadress: Bastionsgatan 3 | 302 43 Halmstad | Tel: 035:19 26 00
Fax:035-19 26 26 | E-post: kansli@kulturmiljohalland.se | Hemsida: www.kulturmiljohalland.se